

«*A fejlődés törvényei, különös tekintettel a társadalmi és gazdasági életre. Irta Jász Géza. Budapest, az Athenaeum-társulat bizománya. 1893.*»

Ily című munka hagyta el a sajtót, 328 lapon, három főrészbe osztva be, melynek egyes fejezetei az összes erők levelezését egy erőre, a melegre, továbbá a bolygó-, a szerves- és az embervilág fejlődését, legvégül pedig a gazdasági élet fejlődését tárgyazzák, nem önálló kutatás alapján ugyan, de a rendelkezésre álló tudományos irodalom bő kihasználásával. Ezt magában véve korántsem kifogásolnánk a kétségkívül fiatal szerzőnél, de azt már igen, hogy forrásait fel nem sorolja, s így azoknak kritikai mérlegelését meg nem könnyíti.

A mi a munka lényegét illeti, Jász egy pozitív bölcséleti rendszer föllállítására törekedett, mely a világ összes tüneteit a pozitív tudás alapján, tudományos adatok segítségével fejtsse meg, s hogy az egyes tünetek közt megtalálja a közös kapcsolatot, s a tudomány minden ágát szerves összefüggésbe hozza, erre nézve egy közös erő, egy közös törvény fölvételéhez folyamodik, mely által a fejlődés ugyanazonosságát a világ minden terén megállapíthatónak hiszi. Ezt a közös erőt, ezt a közös törvényt a *melegben* látja, melynek két fázisára mutat a lassú lehűlésben és a hirtelen meggyűlásban. A hűlés alatt megy végbe — úgymond — minden fejlődés.

Systematizálva ez alap gondolatot a Spencer-féle analogia módszertani próbáján, végig kíséri Jász a hűlés processusát, egyfelől a bolygó- és a szerves-világ, másfelől az embervilág családi, társulati, erkölcsi, szellemi és gazdasági életének különféle fejlődési fokozatain, mindenütt négy-négy analog állapotot mutatva fel, mint megfelelőt a bolygó-világ ködös, folyós, szilárd kérgű és szilárd állapotának. Ilyenekül látja a szerves világban a gyermek-, ifjú-, férfi- és aggkort; a családi életben a közönséjséget, polygamiát, monogamiát és többférjűséget; a társulati életben a kezdetleges, a harcziás, a védelmi és munkás társadalmat, az erkölcsi élet nyilatkozásában a kezdetleges erkölcsiséget, az érzelmek, a szív és ész, és végül az értelem világát; a szellemi életben a bálványimádást, polytheismust, monotheismust és legfelsőbb fokon a világerő tudatát; végre az emberi gazdaság terén az ősgazdálkodást, a földművelést, a kettős gazdaságot és az ipari gazdaságot.

Az «anyag és az erők» című fejezetben, a fentebbiek

előrebocsátása után, szerző mindenekelőtt a különböző physikai erő-elméleteket veszi sorra s kimutatni igyekezik, hogy mindenütt, a hol erő nyilvánul, meleget érezünk, tehát az erő a meleg, vagy a meleg az erő. A vonzás, nehézkedés összes tünetei a meleg átalakulására vezethetők vissza. A testek halmazállapotát a melegnek, mint egyetlen erőnek a különmemű anyagokra gyakorolt működéséből magyarázhatjuk ki. Maga a villamosság is nem egyéb, mint meleg által előidézett mozgás s ezt bizonyítják Braun tanár kísérletei is, melyek kétséget kizárólag megállapították, hogy már egyszerű mechanikai munka is villamos erőt fejleszthet ki.

Igy fejt meg szerző naprendszerünk keletkezését is, Laplace, Kant és az atomisták theoriája egybevetésével. Jász itt különösen Laplace elméletére támaszkodik, a ki szerint napunk egy óriási hőfokú gőzgolyó volt, mely nyugatról keletre forgott és meleg kisugárzása folytán lassankint lehűlt és összehúzódott, minek következtében egyenlítője körül gyűrű támadt, szintén nyugatról keletre forogva s később elválva a bolygótól.

De a szerves és szervetlen világ között sem lát a szerző lényegesebb különbséget; a szerves világot csak a szervetlen folytatásának tekinti, a hol szintén csak a meleg hatása alatt alakulnak át a szervetlen világ egyes elemei fejlettebb anyaggá. A fejlődés törvényének egysége itt is kimutatja, hogy a szerves világ fejlődése ugyanazonos naprendszerünk, bolygóvilágunk fejlődésével. Ahogy Jász a szerves világnak, mint egésznek fejlődését képzei, az egész szerves világ a Bathybustól a legtökéletesebb állatig s a legtökéletesebb növényig folytonos kihülésnek s a kihülés alatt támadt külső viszonyoknak köszöni létét. E kihülési folyamat alatt, mint ez a meleg törvényeiből folyik, a cohaesio mindinkább nőtt az adhaesióval szemben, az anyag mindinkább szétvált, az a néhány elem, melyből a szerves világ áll, mind több-több s bonyolultabb vegyületekre esett szét. Az anyag hülése, szétválasztása, sokszorosítása folytán kezd lassankint különválni a hím- és nőanyag is.

Persze, ez a hypothesis cserbenhagyja a szerzőt ott, hol a kihülés alatt külső viszonyok által létesített változásokkal találja magát szemben. Itt már a következetességet, a törvényszerűséget nem képes megállapítani, épp oly kevéssé, mint Spencer vagy Darwin. Abban, hogy a kihülés magában a szerves anyag lényegében idéz elő változást, holott a kihülés folytán keletkezett külső

viszonyok inkább a szerves lények külső részeire, alakjukra, szí-
nőkre, végtagjaikra stb. vannak befolyással — nem láthatunk ki-
elégítő feleletet, mert nem látjuk benne a fejlődés egységes elvét
megóva. Az organismusok kiválásánál két tényező játszik sze-
repet: az egyik azon tulajdonságok összege, melyek a kezdet-
leges formák folytonos diszgregatiója folytán tökéletesítik a szerves
világot; a másik azon merőben esetleges okok és körülmények
közrehatása, melyek többé-kevésbé módosítólag folynak be az
organismusok életére. De a kettőnek egységes felfogása hiányzik
az evolutionisták philosophiai világnézetében, s e tekintetben Jász
sem oszlatja el kétségeinket.

Még nagyobb nehézségekkel találkozik szerző említett axiómá-
jának, t. i. a melegnek, mint világerőnek, az emberi társadalom
fejlődésére való alkalmazása. Pusztán analogiákkal nem lehet
a dolgok causalitásába mélyedni, annál kevésbbé a tudás köz-
vetlen tárgyává emelni az anyag *belső* fejlődését. Nem a *milyen*,
hanem a *mi* az, a mire a világfejlés titkának kutatása irányul;
az analogizáló módszer ezt szem elől téveszti, s azért üres for-
mulák frazeológiájává, merő száraz nominalismussá süllyed. Mivel
a gondolkozó ész ítélete előtt nem szenved kétséget, hogy egy-
forma okok egyforma eredményekkel járnak, ebből sokan tévesen
azt következtetik, hogy megfordítva, hasonló tények is mindig
hasonló előzményekre mutatnak vissza, a mire nézve azonban
gondolkodásunk rendszerében éppen nem találunk közvetlen bizo-
nyítékot.

Igy például szerzőnk megalégszik annak constatalásával,
hogy az emberiség életét úgy kell tekintenünk, mint egy ember
életét, melyben ugyanazon korszakokat különböztethetjük meg.
Világos, hogy ez semmi más, mint csupán subjectív átvitele az
egyes ember életéről nyert fogalmainknak az egész faj életére,
a nélkül, hogy a kettő fejlődésének objective azonos momentumai
ki lennének tüntetve. Így a szerző további példánál is. Jász
megjegyzzi a család életerejét illetőleg, hogy ott is legnagyobb az
életerő, a termőképesség a soknejű családban, mely az ifjúkornak
felel meg, s legkisebb a «ritkanejű» családban, mely tulajdon-
kép a családsszervezet aggkora, hol az életerő a leggyöngébb, hogy
csakhamar beálljon aztán annak halála is.

A mi a könyvben önálló gondolkozás gyümölcse, az mi-
hamar elvész az anyag systematikus kidolgozásában; alapgondo-

latát a szerzőnek nem sikerül művén következetesen keresztülvinni, de az egész alapos és sokoldalú tanulmány első zsengéje, mely megérdemli a figyelmet, s ha a fiatal szerző ki tud majd bontakozni az angol philosophusok egyoldalúságai alól s kritikája megizmosodik, tehetségétől és szorgalmától sokat várhatunk.

—n—d.

* * *

«Az ember és világa. Philosophiai kutatások. Irta Böhm Károly, a budapesti ág. hitv. főgymn. tanára. II. rész. A szellem élete. Budapest 1893. Kiadja Kókai Lajos.»

E mű első része több évvel ezelőtt jelent meg már s a dialectikát, vagyis alaphilosophiát tartalmazta, alkalmat adván a kritikának arra, hogy szerzőt a positivismusként vindicálja. Ezt az imputatiót most Böhm visszautasítja s csak a művéről szólók tájékozatlanságának tudja be. Részben igaza is van, mert ő csak annyiban positivista, a mennyiben nem metaphysikai föltevésekből, hanem tényleges adatokból indul ki, de a mire végkövetkeztetésében jut, az a teljes subjectivizmus, az ismeret megértésének kérdése, és ennyiben Böhm a kanti philosophia nyitva hagyott rendszerének betetőzésére vállalkozik a positivizmus irányában, a kettő logikai egyeztetésével.

E czéllal szeme előtt, természetesen Böhm elveti az újabb fejlődéstani elméleteket is, mert a fejlődés fogalma ellenkezik a dialectikailag megállapított létfogalommal, mely a változhatlan örökkévalósággal azonos — s ennyiben nem positivista; de elveti a test és lélek kettős valóságának dualizmusát is, mert szerinte a test és lélek nem két külön valóság, hanem csak különböző tartalmú képsorozatok, melyeknek alapja az emberi «öntét» monistikus léte — és ennyiben metaphysikusnak sem állítható.

A dialectika abstract fogalmát Böhm megvalósulva a petében találja, mely épp ezért az emberi öntét fejtegetésére nézve legalkalmasabb kiindulási pont, minthogy benne, mint szemléleti valóságban, a természettudományi szempont, fejlődésében a szellem alaptörvénye, egészében pedig az öntét fogalma észlelhető. Ez az emberi öntét első reális alakja. Kifejti továbbá, hogy a physiologiai functiók az öntudat elé képek alakjában kerülnek, tehát czéltalan az ösztönöknek testi és szellemi, psychologiai és physiologiai ösztönökre való felosztása, mert mindezek csak *jelentésükben* különböző tevékenységek. Az emberi szellem alap-